

БАЛТІЙСЬКЕ МЕЗОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ НАЙДАВНІШИХ ІНДОЄВРОПЕЙЦІВ ЄВРОПИ

Леонід Залізник

доктор історичних наук, професор, Національний університет «Києво-Могилянська академія», кафедра археології

У статті розглядається проблема Балтійської культурно-історичної провінції мезоліту первісної Європи як можливого спільного підгрунтя найдавніших індоєвропейців півночі Центральної та півдня Східної Європи V–III тис. до н. е.

Ключові слова: *індоєвропейці, балтійський мезолітичний субстрат, культура маглемозе, маріупольська, середньостогівська, ямна, лійчастого посуду.*

Сучасна індоєвропеїстика визнає два головні центри етногенези індоєвропейських народів – західний на півночі Центральної Європи та східний у степах Надчорномор'я. Постає ключове питання сучасної індоєвропеїстики: як сталося, що з цих віддалених один від одного на 2000 км регіонів могли розселитися етно- й мовноспоріднені народи? Більшість дослідників пояснюють цей загадковий феномен пріоритетом одного центру, вихідці з якого започаткували друге вогнище етногенезу. Зокрема в наш час пальма першості в черговий раз перейшла до Надчорномор'я, мігранти з якого (ямники) 5 тис. років тому просунулися далеко на захід і нібито започаткували в Центральній Європі вогнище етногенези західних індоєвропейців (кельтів, іллірійців, італіків, германців, балтів, слов'ян). Новітні дослідження генетиків нібито підтверджують такий сценарій, раніше запропонований відомими археологами Г. Чайлдом, М. Гімбутас, Д. Меллорі.

Автор цих рядків чверть сторіччя тому запропонував як пояснення загадкового феномену спорідненості західних індоєвропейців зі східними наявність у них спільного мезолітичного субстрату балтійського походження (Залізник, 1994; Залізник, 2019, с. 251–256). Була виділена Балтійська культурно-історична провінція, що охоплювала низини від Західної Балтії до Середнього Дніпра і функціонувала в режимі періодичних хвиль міграцій та дифузії балтійського населення у напрямку із заходу на схід.

© Леонід Залізник, 2021

За останні 12 тис. років, від фінального палеоліту до середньовіччя, фіксується близько півтора десятка міграційно-дифузійних хвиль переселенців у східному напрямку в межах Балтійської провінції. Вони фіксуються матеріалами культур західного походження – Лінгбі, Свідер, Кудлаївка, Яніславиця, лійчастого посуду, кулястих амфор, шнурової кераміки, тшинецько-комарівської, милоградської, поморсько-підкльошової, ясторфської, пшеворської, вельбарської культури готів та ін. Причина цих міграцій (принаймні перших) пов'язана з тривалою трансгресією океану (12–8 тис. років тому), який затопив рівнини між Британією і Скандинавією на місці сучасного Північного моря, звідки населення було змушене мігрувати на схід.

Зокрема цим шляхом прийшли із Західної Балтії на Волинь та Прикарпаття і пращури германців, балтів, слов'ян, і українців також, – людність культури шнурової кераміки. Не випадково найближчими етнокультурними та мовними родичами слов'ян, прабатьківщиною яких була саме Північно-Західна Україна, виявилися їхні північно-західні сусіди – германці та балти Південної Балтії.

Археологічні матеріали дають підстави впевнено говорити про міграційні хвилі із заходу через басейн Вісли на північний захід України і далі на схід, починаючи з фінального палеоліту. Першими мігрантами із Західної Балтії на щойно звільнені від льодовикових явищ низини басейнів Вісли, Німану, Прип'яті та Середнього Дніпра були мисливці на північного оленя культури Лінгбі 12 тис. років тому (рис. 1). Пізніше на початку мезоліту цим самим шляхом просунулися із заходу на Полісся та Волинь лісові мисливці культури Кудлаївка маглемезької області культур Балтії.

У пізньому мезоліті сталося нове переселення носіїв маглемезьких культурних традицій Західної Балтії у південно-східному напрямку. Внаслідок цієї міграції на низинах між Середньою Віслою та Київським Подніпров'ям сформувалася постмаглемезька яніславицька культура. Археологічні матеріали свідчать на користь просування цієї людності з Київського Полісся Лівобережжям Дніпра у Надпоріжжя і далі на Сіверський Донець, де за участю яніславицьких переселенців постала донецька пізньомезолітична культура (рис. 2).

Так, у VI–V тис. до н. е. на величезних просторах від Західної Балтії до Середнього Дніпра і Сіверського Дінця постала постмаглемезька етно-культурна спільнота (рис. 2). Приходом з півночі населення

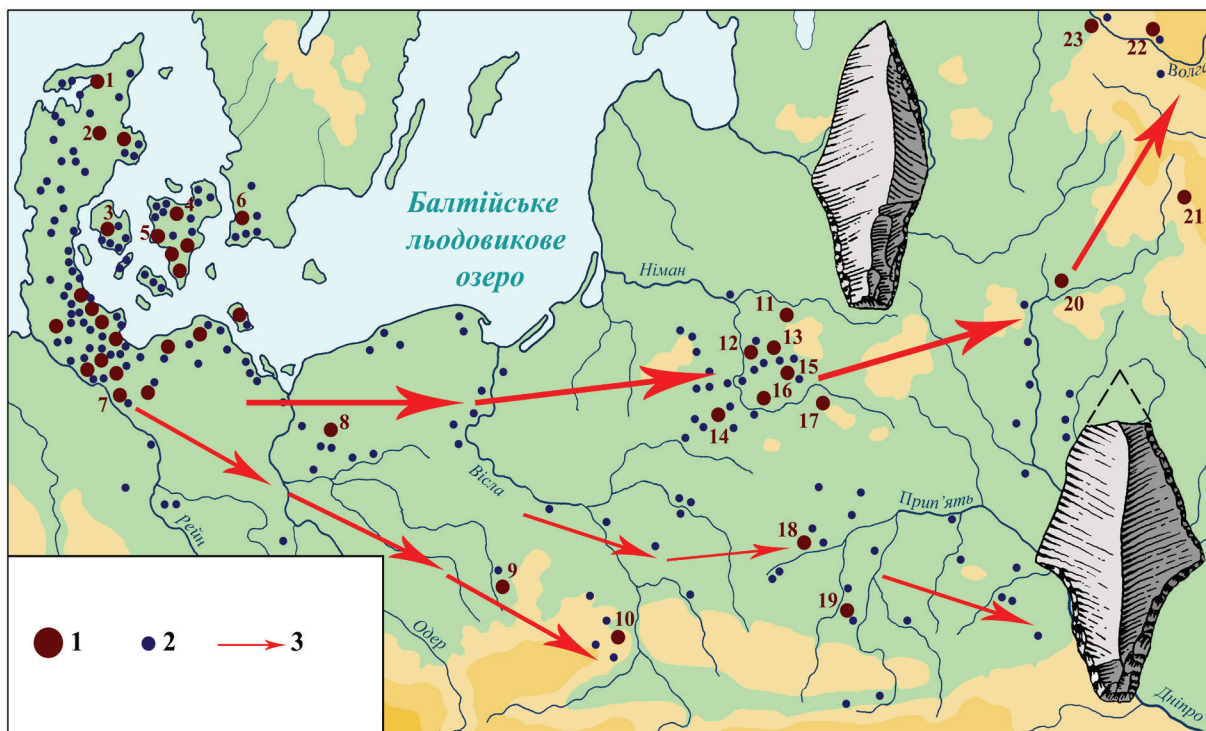

Рис. 1. Карта поширення пам'яток типу Броне-Лінгбі близько 11 тис. років тому:
 1 – Норе Лінгбі; 2 – Ланга; 3 – Бро; 4 – Броне; 5 – Стоксб'єрг; 6 – Зегебро;
 7 – Толк, Вернек-Міте; 8 – Сугесков; 9 – Трзєбча; 10 – Ридно Х, Новий Млин 1А, 1Б;
 11 – Вільнюс; 12 – Ежярінас 8, 15, 16; 13 – Маскаука 6;
 14 – Богатирі Лясні 2; Волкуш 3; 15 – Дяряжнічя 31; 16 – Ковалівка;
 17 – Красносільськ 5; 18 – Лютка; 19 – Великий Мідськ; 20 – Берестенева;
 21 – Аносово; 22 – Троїцьке III; 23 – Поділ III

Умовні позначки:

1 (червона точка) – стоянки культури Лінгбі; 2 (синя точка) – місцезнаходження окремих наконечників Лінгбі; 3 (червона стрілка) – напрямок міграції носіїв культури Лінгбі

балтійського походження пояснюється поява у Надпоріжжі численних могильників маріупольського типу, що містять остеологічні рештки масивних північних європеоїдів, морфологічно і генетично споріднених з антропологічними матеріалами мезо-неолітичних могильників Західної Балтії (Скотехолм, Ертебелле тощо). Саме на цьому мезо-неолітичному підґрунті зазначеної постмаглемезької спільноти (рис. 2) формувалися найдавніші індоєвропейські культури Центральної Європи (лійчастий посуд, кулясті амфори, шнуровики) та Надчорномор'я (Маріуполь, Середній Стіг, ямники). Тому найдавніші індоєвропейці Європи переважно мали масивну північноєвропеоїдну статуру.

Аридизація клімату та колапс трипільської протоцивілізації спричинили виокремлення скотарства в окрему галузь первісної

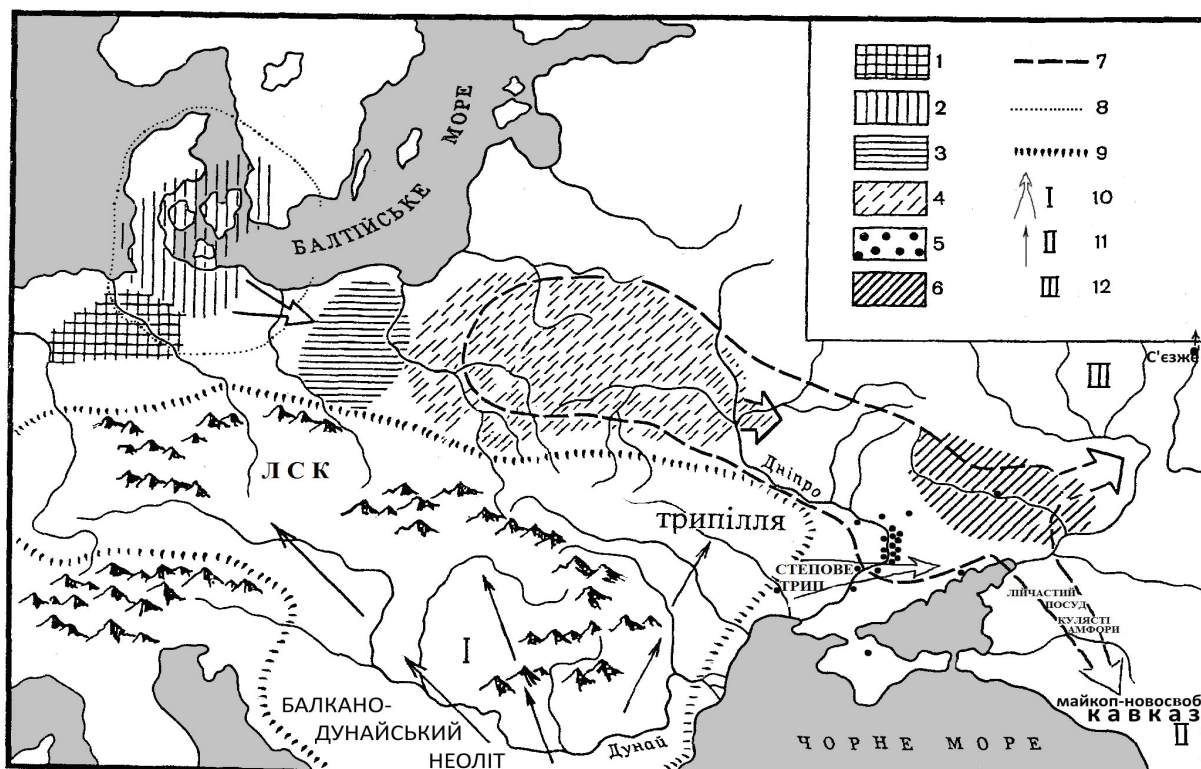

Рис. 2. Пізньомезолітичне та неолітичне підґрунтя індоєвропейців, VI-V тис. до н. е.

Культури пізнього мезоліту та неоліту:

- 1 - Лейен-Вартен; 2 - Олдеслоє; 3 - Хойниця-Пенки; 4 - Яніславиця;
 5 - могильники маріупольського типу; 6 - донецька; 7 - гребінцевої кераміки;
 8 - Свадборг; 9 - балканський неоліт.
 I - балкано-дунайський неоліт; II - пракартвели Кавказу; III - прафіноутри

економіки зі своєрідним рухливим і войовничим способом життя найдавніших скотарів Надчорномор'я кінця V-III тис. до н. е. (Маріуполь, степовий енеоліт, ямники). Ці найдавніші скотарі півдня Східної Європи в процесі колонізації степової зони Євразії рознесли свій спосіб життя та індоєвропейську культуру й мову з півдня України далеко на схід до Монголії, Центральної Азії, Індії, Ірану та долиною Дунаю на Балкани і далі в Середнє Подунав'я. Вони започаткували східну гілку індоєвропейських народів - індоіранці, хето-лувійці, фрігійці, вірмени, греки.

Подібні процеси розпочалися з кінця V-IV тис. до н. е. і на півночі Центральної Європи, звідки почали розселятися пращури західних індоєвропейців (кельти, італіки, іллірійці, германці, балти, слов'яни). Спільне генетичне підґрунтя, що сягає корінням балтійського мезоліту, зумовило певну спорідненість мови та культури західних та східних індоєвропейців (рис. 3).

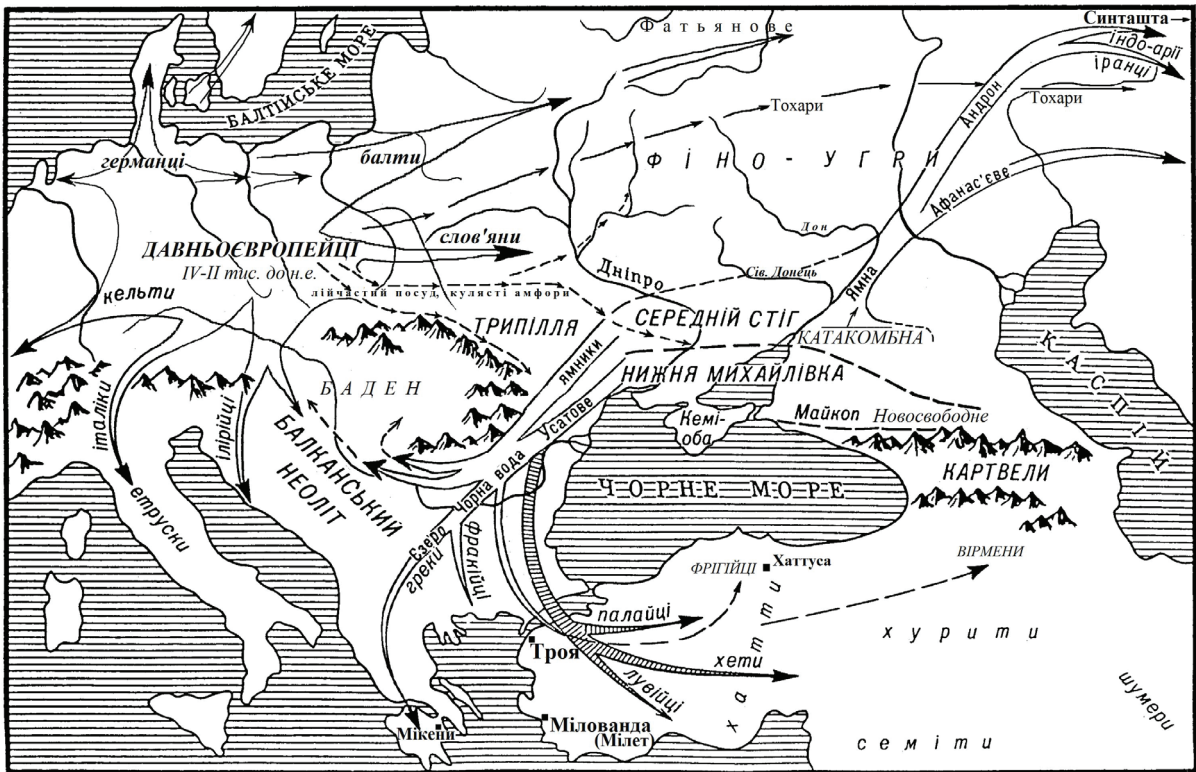

Рис. 3. Розселення індоєвропейців у IV–II тис. до н. е.

Залізняка, Л., 1994. *Нариси стародавньої історії України*. Київ: Абрис.

Залізняка, Л., 2019. *Стародавня історія України*. Київ: Темпора.

BALTIC MESOLITHIC SUBSTRATE OF THE FIRST INDO-EUROPEANS OF EUROPE

Leonid Zaliznyak | Doctor of science, professor, Department of Archaeology, National University of Kyiv-Mohyla Academy

The article considers the problem of the Baltic cultural province of the Mesolithic of prehistory Europe as a possible common basis of the oldest Indo-Europeans of Central and South-Eastern Europe of the V-III millennium BC.

Keywords: *Indo-Europeans, Baltic Mesolithic substrate, Maglemose, Mariupol, Seredny Stig, Funnel beaker, Yamna cultures.*